

PAKKOMUUTOSTA, KOTOUTTAMISTYÖSTÄ JA ETIIKASTA

Pääkirjoitus

Janus

Tämä Januksen teemanumero käsittelee pakkomuuttoa. Se keskittyy erityisesti turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten parissa tehtävään viranomais- ja vapaaehtoistyöhön, josta puhumme vastaanotto- ja kotouttamistyönä. Pakkomuuttajien joukko on hyvin moninainen. Kyse on yksilöistä ja perheistä, joiden on ollut välttämätöntä lähteä liikkeelle oman turvallisuutensa tai elämänsä edellytysten turvaamiseksi. Yleisiä pakkomuuton kategorioita ovat maan sisäiset pakolaiset, ihmiskaupan uhrit, turvapaikanhakijat, pakolaiset ja henkilöt, joilla ei ole minkään valtion kansalaisuutta. Vaikka pakkomuuttajia on myös tutkimuksessa kategorisoitu eri ryhmiin, samalla on korostettu, että nämä jaottelut ovat pikemminkin hallinnollisia kuin pakkomuuttajien arkea kuvaavia (ks. Bivand & Oeppen 2018). Arjessa kategoriat sekoittuvat. Samaan ihmiseen voidaan viitata tai hän voi viitata itseensä eri tilanteissa eri termein.

Yhteistä pakkomuuttajille on se, että heidän on käsillä olevassa hetkessä mahdotonta palata lähtömaahansa tai kotiseuduilleen. Tästä syystä he ovat asemaltaan erityisen haavoittuvia. Pakkomuuttajien oikeudellinen asema määrittyy pitkälti suhteessa oleskelulupastatukseen ja saadun oleskeluluvan mahdolliseen jatkamiseen. Erityisesti paperittomien asema on heikko ja heidän perustarpeidensa toteutuminen voi olla uhattuna. Paperittomien pääsy sosiaali- ja terveyspalveluihin on rajattu tai kokonaan estetty. Lisäksi pelko kiinniotosta vaikeuttaa avun hakemista jopa akuuteissa tilanteissa. Myös aikuisten turvapaikanhakijoiden terveyspalvelut on rajattu koskemaan pelkästään kiireellistä ja välttämätöntä hoitoa. Kentällä vastaamme on tullut tilanteita, joissa turvapaikanhakija pelkää kuollakseen palautusta eikä luota Suomen viranomaisiin.

Turvapaikanhakijoiden vastaanoton käytäntöjä on Suomessa tutkittu vasta vähän, mutta tehtyjen havaintojen valossa vaikuttaa siltä, ettei vastaanotto- ja sen osana toteutetulla kotouttamistyöllä ole yhteisesti jaettua ammattietiikkaa eikä ammatillista ihannetta (esim. Elfving & Kärkkäinen tässä numerossa). Teemanumeron aloittava Tiina Sotkasiiran artikkeli tarkastelee juuri vastaanottovaiheen kotouttamistyön käytäntöjä sekä niiden taustalta löytyvää asiantuntijuuden järjkeytä. Siinä huomataan, että kentän toimijat joutuvat usein yksin ratkomaan vaikeita eettisiä ja käytännön kysymyksiä maahanmuuttopolitiikan ja siitä johdetun lainsäädännön, ihmisoikeuksien sekä asiakkaiden tarpeista nousevien asioiden ajamisen ristipaineissa.

On myös epäselvää, keitä kotoutuminen viime kädessä koskee. Ville-Samuli Haverinen tarkastelee artikkelissaan turvapaikanhakijoiden niin sanottua esikotoutumista tunnistamalla tähän liittyen monia ristiriitoja. Haverisen tutkimus osoittaa, että turvapaikanhakijoiden kotouttamisen tueksi osoitettujen resurssien niukkuudesta huolimatta turvapaikanhakijoihin kohdistuu samanlaisia odotuksia kotoutumisesta kuin niihin maahanmuuttajiin, joilla on oikeus oleskella Suomessa ja mahdollisuus hyötyä kotoutumisen tueksi tarkoitetuista palveluista.

Kotoutumisen tutkimus osoittaa, että pakkomuuttajan matka osaksi yhteiskuntaa voi keskeytyä moniin erilaisiin esteisiin, kuten koulutuksen ja terveyspalveluiden huonoon saatavuuteen tai sosiaaliturvan riittämättömyyteen. Vaikka pakkomuuttaja onnistuisi saamaan oleskeluluvan, yhteiskunta ei tarjoa kaikille mahdollisuutta elää kokonaisvaltaista elämää. Tähän kuuluu esimerkiksi mahdollisuus päättää oman elämänsä suunnasta, oman uskonnon harjoittaminen, uusien merkityksellisten ihmissuhteiden rakentaminen ja olemassa olevien ihmissuhteiden ylläpito. Näitä kysymyksiä käsitellään Johanna Hiitolan ja Jaana Vuoren artikkelissa, jossa tarkastellaan erään afgaaniyhteisön jäseniä. Artikkelin nostaa esiin perheenjäsenten vaikeita oleskelulupatilanteita sekä pureutuu kotouttamistyön arkisiin ja sukupuolittuneisiin käytäntöihin.

Tarve kotoutumiseen tunnustetaan ja tunnustetaan laajalti, mutta työn tavoitteista ja resursseista käydään jatkuvaa poliittista kamppailua. Nämä kamppailut heijastuvat kotouttamistyön arkeen. Kati Turtiaisen, Tuomo Kokkosen ja Katri Viitasalon artikkeli nostaa kotouttamisen tavoitteeksi maahanmuuttajien aktiivisen kansalaisuuden tukemisen. Heidän mukaansa kotoutuminen ymmärretään usein suppeasti työkansalaisuuden rakentamisena. Kotouttamistyön ammattilaisten näkemysten mukaan täysivaltainen kansalaisuus edellyttäisi kuitenkin kotoutujien moninaisten tarpeiden tunnistamista ja tukea niiden saavuttamiseen.

Kotouttamisen ohella teemanumerossa tartutaan koko Eurooppaa koskevan muuttoliikkeen rajoittamisen seurauksiin. Viime vuosina on myönnetty yhä useammin lyhytaikaisia oleskelulupia, mikä pidentää epävarmuuden aikaa pakkomuuttajien elämässä. Lyhyitä oleskelulupia on myönnetty erityisesti alaikäisille yksintulleille turvapaikanhakijoille. Usein alaikäisille ei myönnetä pakolaisasemaa, vaan oleskelulupa perustuu muihin kategorioihin, jotka eivät oikeuta perheenyhdistämiseen ilman tulorajoja (ks. European Migration Network 2018; Kuusisto & Korjonen tässä numerossa). Perheperusteiset oleskeluluvat ovat yleisemminkin yhä harvempien pakkomuuttajien saatavilla (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016). Jokainen maahanmuuttopoliittinen linjaus koskettaa todellisia ihmisiä, joiden arkeen poliittiset päätökset vaikuttavat tuntuvasti.

Kaikkiaan pakkomuutto on voimakkaan politisoitu ja turvallisesti ilmiö. Pakkomuuttajiin liitetään voimakkaita mielikuvia ja myös vailla todellisuuspohjaa olevia ennakkoluuloja. Siksi poliittinen päätöksenteko ja kotouttamistyö tarvitsevat tuekseen tutkittua tietoa pakkomuuton eri ilmiöistä. Pakkomuuttajat voivat olla

riippuvuussuhteessa heitä lähellä oleviin ihmisiin ja siksi alttiita hyväksikäytölle. Myös tutkijoiden on syytä huomioida ne erityiset eettiset vaatimukset, jotka koskevat haavoittuvassa asemassa olevien tutkimista (esim. Clark-Kazak 2017). Keskustelua tarvitaan paitsi vastaanotto- ja kotouttamistyön pelisäännöistä, myös turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten parissa tehtävän tutkimuksen etiikasta. Miten huolehdimme siitä, ettei tutkimus vahingoita sen kohteita eikä tekijöitä? Kuinka toimimme tutkijoina niissä tilanteissa, joissa koemme oman tutkijan tai henkilökohtaisen etiikkamme olevan ristiriidassa kentällä vastaan tulevien päätösten ja käytäntöjen kanssa? Vuorovaikutusta kentän toimijoiden ja tutkijoiden välillä on vahvistettava, jotta tutkimuksessa osataan huomioida niin pakkomuuttajien kuin heidän parissaan toimivien vapaaehtoisten ja ammattilaisten kokemusten moninaisuus. Vastaavasti tutkimus nostaa esiin kriittisiä havaintoja ja tuo uusia näkökulmia vastaanotto- ja kotouttamistyön kehittämiseen.

Tämä teemanumero mahdollistui artikkelien kirjoittajien ja arvioijien ansiosta. Suuri kiitos myös puheenvuorojen ja kirja-arvioiden kirjoittajille sekä Januksen asiantuntevalle toimituskunnalle.

Tiina Sotkasiira ja Johanna Hiitola

KIRJALLISUUS

- Clark-Kazak, Christina (2017) Ethical Considerations: Research with People in Situations of Forced Migration. *Refuge* 33 (2) 11–17.
- Erdal, Marta Bivand & Oeppen, Ceri (2018) Forced to leave? The discursive and analytical significance of describing migration as forced and voluntary, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44:6, 981-998, <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384149>
- European Migration Network (2018) Approaches to Unaccompanied Minors Following Status Determination in the EU plus Norway. Synthesis Report. Bryssel: European Migration Network.
- Fingerroos, Outi & Tapaninen, Anna-Maria & Tiilikainen, Marja (toim.) (2016) Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen ja miksi. Tampere: Vastapaino.